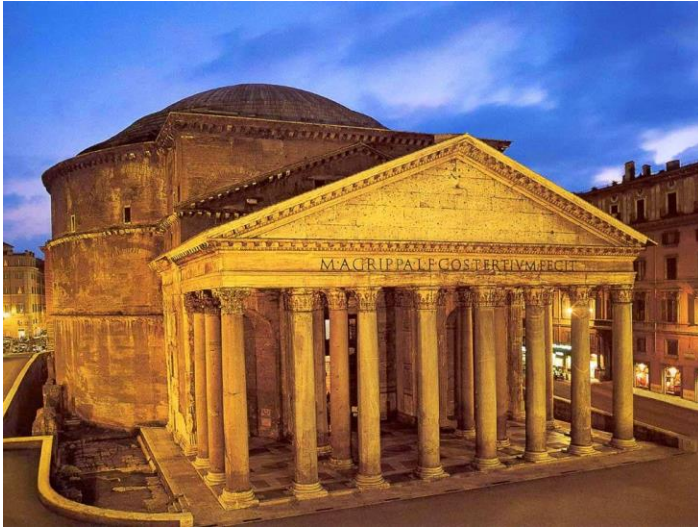

PANTEÓN DE ROMA

Identificación:

Atopámonos ante unha imaxe do Panteón. De arquitecto descoñecido, esta edificación está datada preto do 120 d. C. e forma parte da arte romana clásica.

Contexto histórico-artístico:

A época da dinastía dos Antoninos foi unha das épocas de maior esplendor do Imperio romano, non só no político (onde se chega á máxima expansión territorial), senón tamén no construtivo. O Panteón, que se atopa na cidade de Roma, expresa a conxunción da estética grega no seu pórtico, coa arquitectura romana na gran cúpula. A arquitectura romana, a cabalo entre a arquitectura e a enxeñería, tiña na súa propia concepción a idea de *firmitas*, é dicir, unha solidez e firmeza que lle confire eternidade (o que fixo que moitas das súas obras chegasen ata os nosos días), caso da presente. Non só foi un edificio fascinante na súa época, senón que seguiu atraendo á cidadanía séculos despois.

Orixinalmente, foi deseñado por Agripa, xeneral e home de confianza do emperador Octavio Augusto. Destruido por un incendio no ano 80, foi realizado en época do emperador Adriano, que decidiu reconstruílo seguindo o modelo orixinal. A idea de Adriano era construír un templo que servise de culto ou de morada a todo o panteón de deuses grecorromanos. Por tanto a súa función principal foi relixiosa. A partir da adopción do cristianismo como relixión oficial na época do emperador Teodosio (a finais do século IV), o Panteón converteuse en igrexa cristiá, mantendo a súa función aínda que cun culto distinto.

Análise e comentario:

Tamén coñecido como *Panteón de Agripa*, trátase dun edificio illado. Entre os materiais construtivos debemos mencionar principalmente o formigón para os muros, e a rocha volcánica para a cuberta. A partir da súa planta podemos dicir que o edificio consta de dúas partes diferenciadas, por unha banda, un pórtico de entrada, a modo de templo grego, que constaría de oito columnas corintias na súa fronte, por catro nos seus laterais, cun friso, e coroado por un frontón e unha cuberta arquitrabada a dúas augas. Por outra,

o templo propiamente devandito, estaría formado por uns grosos muros de formigón, de varios metros de grosor na súa parte máis ancha, o que permitirá soportar os empuxes laterais que exerce a enorme cúpula que sostén. Tería forma de circunferencia e albergaba nove exedras ou hornacinas, sendo a décima delas a porta de entrada. O núcleo do edificio está cuberto por unha cúpula semiesférica, de 43 metros de ancho por 43 metros de altura, e cun óculo no seu centro, que reducía a presión ademais de permitir a entrada de luz. A decoración é totalmente xeométrica, a través dos casetóns da cúpula, e do lousado, engadido ás esculturas dos distintos deuses que estarían situadas nas exedras dos muros. No seu exterior, este gran tempolo probablemente estivo recuberto de elementos de bronce con relevos, pero na actualidade, o máis destacado son as liñas de imposta que subdividen o núcleo.

O Panteón fíxose baseándose en modelos estéticos gregos como o *Partenón*, e a complexidade da súa construción tivo enorme influencia no Renacemento (inspirando a arquitectos como Brunelleschi, quen alcanzou, a través do seu estudo, a solución para a cúpula de *Santa María dei Fiore* en Florencia, e pouco despois ao propio Miguel Anxo na cúpula de *San Pedro do Vaticano*). Hoxe en día, é unha das maiores atraccións turísticas da cidade de Roma, xunto cos foros e o *Coliseo*.

COLISEO

Identificación:

A seguinte obra arquitectónica é o *Coliseo* de Roma. Foi construído polos emperadores Vespasiano e Tito entre os anos 70 e 80 da nosa era. Pertence á arte clásica romana, da etapa imperial.

Contexto histórico-artístico:

Na Antiga Roma, os espectáculos públicos foron unha constante, especialmente durante o Imperio. O pobo romano, gran aficionado aos espectáculos deportivos, tiña o puxilato, as carreiras de cuadrigas no circo e principalmente os combates de gladiadores entre as súas principais actividades lúdicas. O *Coliseo*, tamén chamado *Anfiteatro Flavio*, foi un regalo do emperador Vespasiano ao pobo. Tiña un carácter público e civil destinado a grandes espectáculos de loita entre gladiadores, contra feras salvaxes, representacións de batallas mitolóxicas e mesmo combates navais asolagando o foso. Co paso do tempo albergou diferentes usos e mesmo foi lugar de execución para os cristiáns.

Esta obra glorificaba á figura do emperador e simboliza o esplendor de Roma. Fíxose para dar unha imaxe benefactora e con clara intención propagandística. A inauguración do novo anfiteatro no ano 80 supuxo cen días de espectáculos. Unha vez abandonado o seu uso, converteuse en canteira para os romanos, especialmente desde que foi destruído parcialmente por terremotos entre os séculos XIII e XIV da nosa era. Este gran anfiteatro, edificado sobre parte da *Domus Áurea* de Nerón, é coñecido como *Coliseo* polo coloso de bronce de 30 metros de altura situado ao exterior, que orixinariamente representaba ao sol.

Análise e comentario:

A súa planta é unha enorme elipse. O diámetro maior mide 188 metros, o menor 156 m. de ancho, e alcanzaba os 51 metros de altura. Tiña capacidade para máis de 50.000 espectadores, dos cales a maioría podían permanecer sentados. A area era a pista central para os combates. A súa innovación máis importante foi o subsolo, duns dez metros de profundidade que incluía corredores, ramplas, escaleiras, guindastres, e grandes xogos de poleas que permitían elevar as gaiolas con animais salvaxes a calquera punto do rodo. A

bancada ou *cavea* deseñouse como a dun teatro, cun esquema construtivo composto por aneis concéntricos graduados, formados por arquerías que se superpoñen formando pisos (como nos acuedutos).

Os espectadores distribuíanse segundo a súa categoría: na parte inferior estaban os palcos para o emperador e os tribunais, e os asentos para a xente máis importante (era o sector máis cómodo e mellor decorado). Cara ao alto, e por esta orde, atópanse os patricios, a clase media e as mulleres. Onde remata a bancada, Tito ampliará o anfiteatro coa construción dun quinto piso no que, sen asentos, poidera acceder o pobo. Desde estas alturas, unha coroa de mastros sostíña un complexo sistema de cordaxes, poleas e toldos para protexer todo o interior da luz solar.

Do mesmo xeito que no teatro, o acceso e distribución do público faise por numerosos ingresos, escaleiras, vomitorios e deambulatorios, o que permite unha rápida ocupación e desaloxo. O tratamento dos exteriores baséase no escalonamento de ordes, e inspírase en parte no *Teatro Marcelo* de Roma. Os tres primeiros pisos compóñense de arquerías encaixadas en intercolumnios de orde toscana, xónica e corintia. As columnas, pilastras e entaboamentos teñen unha función articuladora do muro para a distribución do público e grazas ao xogo de sombras dos vans, alixéirase o conxunto para facelo máis estético. O cuarto e o quinto piso, froito da ampliación do *caesar*, ofrecen un aspecto distinto (predomina o muro, só interrompido por pilastras corintias e xanelas alternas). É na cornixa que separa o terceiro do cuarto piso onde se apoiarán os numerosos mastros para os toldos. Os muros radiais entrecrúzanse con eles, sostendo bóvedas e bancadas. Os materiais de construción básicos serán o ladrillo macizado con cemento e o formigón romano, que quedarán ocultos por perpiaños de pedra. Utilízanse diversos tipos de bóvedas: de canón, de aresta...

O *Coliseo* é o maior anfiteatro de todos os existentes e vai ser fonte de inspiración a futuro para os grandes estadios deportivos así como as prazas de touros. Non é esaxerado dicir que é o monumento máis famoso da capital italiana e tamén o edificio máis recoñecido da civilización romana.

ARCO DE TRIUNFO DE TITO

Identificación:

A obra que se presenta é o *Arco de Triunfo de Tito*. De autor descoñecido, está datado no século I, en concreto no ano 81 d.C. O seu estilo preciso denomínase como Romano imperial.

Contexto histórico-artístico:

Situámonos nos primeiros anos do Imperio, que despois da crise provocada por emperadores como Calígula e Nerón, estabilízase coa chegada da dinastía Flavia ao poder baixo o mando de Vespasiano e Tito. Coa estabilidade tamén aumenta a actividade construtiva, da que son exemplos este arco e o *Coliseo*. Os césares romanos van deixar constancia da súa grandeza con obras espectaculares, destacando os arcos de triunfo pero tamén outros como a columna conmemorativa. Concretamente, os arcos de triunfo constitúen unha tipoloxía de construción de gran éxito durante a etapa imperial, homenaxeando aos novos mandatarios e celebrando as súas vitorias nos campos de batalla. Esta estrutura ubícase na cidade de Roma, moi preto do *Anfiteatro Flavio*.

Análise e comentario:

O arco de Tito, dun só van, é o máis antigo de Roma e a súa elaboración está baseada no mármore. Ten unas dimensións aproximadas de 15 metros de alto x 14 metros de ancho. Levántase partindo dun pódium elevado e a partir dunha liña de imposta álzanse dous grandes piares como elementos sustentantes nos que se distinguen en cada lado dúas semicolumnas encostadas de orde composta, entre as que se atopan unhas pequenas hornacinas, que simulan soste un entaboamento horizontal. Entre os piares sitúase o arco cunha ménsula no centro e cuxo interior ten bóveda de canón. Desta forma e como novidade únese o sistema abovedado coa decoración de casetóns. Por outra banda, entre o entaboamento e o arco xérase un espazo case triangular chamado enxota, algo

refundido que aparece decorado con relevos de Vitorias aladas. Remátase o arco cunha gran estrutura horizontal (o ático) cunha inscrición pola que o Senado e o pobo romano dedican o arco ao *Divo* Tito Vespasiano Augusto (emperador Tito). Os elementos decorativos como os relevos, nas construcións conmemorativas son moi importantes, pois son de interese como fonte histórica. A maiores das Vitorias das enxoitas, o friso presenta o desfile das tropas romanas. Nestes relevos obsérvase o seu sentido narrativo, e a gran novidade é a profundidade conseguida por varios tipos de relevo como o alto, o medio, e o baixorrelevo. Trátase dun arco sinxelo, sobre todo comparado cos máis monumentais que se levantarán despois, como o de Septimio Severo e o de Constantino. A pesar da súa altura non dá sensación de pesadez pois obsérvase certa elegancia e ritmo. As grandes estruturas verticais dos piares compénsanse coas estruturas horizontais, e o estatismo e pesadez do ático compénsase co dinamismo da curva do arco e o baleiro do vano.

Os arcos e as columnas responden á tipoloxía de construcións conmemorativas. A tradición dos arcos de triunfo vén de tempos da República na que o Senado levantaba arcos provisionais para recibir aos xenerais vitoriosos. Aínda que os principais arcos de triunfo están en Roma hai moitos repartidos por todo o Imperio e a influencia deste modelo chegará ata a Época Contemporánea, destacando o *Arc de Triomphe* de París, que Napoleón ordenou levantar a comezos do século XIX.

ACUEDUTO DE SEGOVIA

Identificación:

Estamos a apreciar o acueduto de Segovia (Castela e León), unha obra arquitectónica romana construída entre os séculos I e II d.C., é dicir, durante o goberno de Nerva ou o de Traxano.

Contexto histórico-artístico:

A civilización romana foi moi destacada pola súa arquitectura civil. Para os romanos, os edificios de carácter público eran sinónimo do seu talante evolucionado e seguindo este principio, reproduciron as grandes tipoloxías da cidade de Roma ao longo e ancho do Imperio. Acuedutos, pontes, termas, faros ou calzadas foron construídos en todas as provincias para elevar o nivel de vida dos seus habitantes.

Nos séculos I e II, na primeira metade da Etapa imperial, Roma alcanzaba a súa maior extensión territorial (dende Escocia ata o Golfo Pérsico) e con isto, favorécese a expansión da súa enxeñaría para poder articular mellor as súas comunicacións internas e así estender a romanización entre todas as súas pertenzas xeográficas. Este factor pódese considerar como o nacemento da arte provincial. Concretamente, a finalidade desta construción é a de transportar auga, sendo un claro exemplo da gran importancia da enxeñaría urbana tan desenvolvida en Roma e do seu pragmatismo, establecido polo enxeñeiro Vitruvio no seu tratado de arquitectura “*Utilitas*”.

Análise e comentario:

O acueduto é unha construción duns 700 metros de longo x 30 metros de altura na súa parte central. A súa función ten un carácter práctico, pois serve para levar auga ás cidades, xa sexa de forma soterrada ou polo contrario, elevada sobre arcadas que se adaptan ao terreo. Este acueduto recollía a auga da serra a unha distancia de 18 km.

A súa tipoloxía é mixta; a construción foi executada con sillería de granito a seco, é dicir, sen ningunha sorte de argamasa. Ten unha dobre arquería de medio punto (máis custosa pero máis resistente), situada sobre piares, sendo os primeiros máis grosos e os segundos máis delgados, en función do peso soportado. Os arcos inferiores vanse adaptando á vaguada (como se aprecia na parte esquerda da fotografía) mentres que os superiores posúen o mesmo tamaño. Nos piares inferiores aparecen impostas a modo estético e como elemento de reforzo, a diferenza dos superiores, onde figuran unicamente como detalle embelezador. Ademais cabe destacar a disposición dos perpiaños a soga e tizón para reforzar cada piar (apreciable nos piares inferiores). Xunto á súa gran monumentalidade, esta imponente obra pública segoviana demostra ese carácter de eternidade tan pretendido pola esplendorosa civilización romana.

O acueduto de Segovia non foi o primeiro desenvolvido polos romanos, xa que se coñecen mostras desta tipoloxía dende o século IV a. C. (*Aqua Appia*, na cidade de Roma), aínda que é o máis universal. A maioría destas edificacións seguiron en funcionamento moitos séculos despois, iso sen ter en conta que todos os erixidos a posteriori seguen os modelos clásicos.

TEATRO ROMANO DE MÉRIDA

Identificación:

A imaxe que nos precede correspóndese co Teatro Romano de Mérida, en Extremadura. Trátase dun edificio de carácter civil construído cara ao 16-15 a. C. (segundo unha inscrición atopada no edificio) baixo a promoción do cónsul Marco Vipsanio Agripa.

Contexto histórico-artístico:

Aínda que podemos considerar á arquitectura romana como herdeira da arquitectura grega e etrusca, debemos dicir que non se limitou a copiar as formas precedentes de ambos senón que reinterpreto a linguaxe arquitectónica engadindo algunhas innovacións; en particular podemos destacar novas técnicas de edificación que a achegan máis á enxeñaría, ademais de introducir unha gran variedade de tipoloxías acordes cunha maior complexidade do mundo romano, como a ponte, o anfiteatro, a basílica ou o acueduto. Neste sentido cabe falar dunha maior solidez construtiva ou *firmitas*, debido ao emprego de novos materiais como o ladrillo (a miúdo revestido con materiais máis ricos), pero sobre todo, polo formigón (unha combinación de cal, area e materiais aglomerantes diversos), que constitúe a gran achega da arquitectura romana e que permitiu que se conserven moitos dos edificios despois de dous mil anos. O formigón non só permitiu dotar dunha solidez pétrea aos edificios, senón que permitía construír unha gran variedade de formas como bóvedas e cúpulas, cunhas dimensións colosais, que podemos observar no Panteón de Agripa, no *Coliseo* ou neste Teatro Romano de Mérida.

A función principal do Teatro Romano de Mérida foi a de espazo de lecer, onde levaron a cabo representacións dos máis grandes dramaturgos da traxedia grega, como Sófocles ou Esquilo, e das comedias romanas de Plauto ou Terencio. Este edificio é un exemplo do desenvolvemento e importancia que tivo na Antiga Roma a cultura do entretemento. Neste sentido, o teatro era unha actividade que se sumaba a outros espectáculos como a loita de gladiadores ou as carreiras de cuádrigas. Xeralmente o teatro representábase durante festividades ou festivais, cun programa que incluía unha traxedia e unha comedia, e ao finalizar, o público aclamaba ou pataleaba aos actores (sendo un dos espectáculos máis habituais e con maior número de espectadores da época romana).

A partir do século IV, debido á oficialización do cristianismo dentro do Imperio, que consideraba as representacións teatrais como pecaminosas, o edificio caeu en desuso. O paso dos anos levouno a cubrilo de terra, quedando ao descuberto unicamente a parte superior da *cavea*. A partir de 1910 comezaron a escavacións ás que seguiron traballos de restauración. Hoxe, ademais de ser un dos maiores reclamos turísticos da cidade de Mérida (declarado Patrimonio da Humanidade en 1993), tamén recuperou a súa función orixinal de espazo de representación teatral, albergando o *Festival Internacional de Teatro Clásico* de Mérida.

Análise e comentario:

O Teatro Romano de Mérida, como outros edificios da época romana, estivo construído con novas técnicas arquitectónicas. Neste caso destaca polo emprego do *Opus Caementicium* (unha especie de formigón), que se verte sobre unha serie de moldes ou encofrado dando lugar á estrutura básica. Este formigón sería recuberto despois con mármore e outros elementos decorativos.

Como observamos na primeira imaxe, este teatros é herdeiro dos teatros gregos en gran parte da súa disposición, véxase como exemplo o Teatro de Epidauro. Con todo, levaron a cabo unha serie de modificacións que dan lugar a un novo modelo. En primeiro lugar -e sempre respecto aos de Grecia-, unha das principais diferenzas é que a *cavea* ou bancada non se atopa escavada ou construída sobre unha ladeira natural, senón que se levantou cun sistema de arcos que permitía elevala a gran altura e dar aforo a máis de 6.000 espectadores. A *cavea* dividíase en *ima cavea* (parta baixa, destinada á alta sociedade), a *media cavea* (no intermedio, destinada ao resto da poboación) e por último a *summa cavea* (destinada a mulleres e nenos). A parte superior da *cavea* estaría coroada por un pórtico ou galería columnada. O acceso á bancada realizábase a través duns espazos abovedados coñecidos como *vomitorium*. Con respecto ao teatro grego tamén podemos observar un atrofiamento da *orchestra*, que ocupa un espazo menor ademais de adoptar unha forma semicircular. Doutra banda, atopamos un agrandamento do escenario ou *proscenio*, onde se desenvolve a acción dramática, ademais de constar dunha fronte escénica, articulada nunha dobre orde de columnas, que ao unirse nos seus extremos coa *cavea*, crea un espazo pechado, diferenciándoo tamén da concepción aberta do teatro grego. Tamén podemos atopar uns pórticos na parte anterior do *proscenio*, por onde se producía a entrada e saída dos actores a escena.

A firmeza dos teatros romanos baseouse no emprego de arcos de medio punto e bóvedas, que superaba o carácter arquitrabado da arquitectura grega dando lugar a unha nova linguaxe arquitectónica onde forma e estrutura quedaban unidos. Tamén cabe dicir, que se continuou traballando no sistema adintelado e utilizando a pedra á maneira grega (como podemos observar nalgúns templos como a *Maison Carrée*).

O Teatro Romano de Mérida inspiraría a outros erixidos ao longo do Imperio, como o de Palmira (Siria) ou o de Aspendos (Turquía). A influencia desta tipoloxía romana pode verse hoxe en día en moitos teatros de mundo, pero sobre todo nos auditorios.